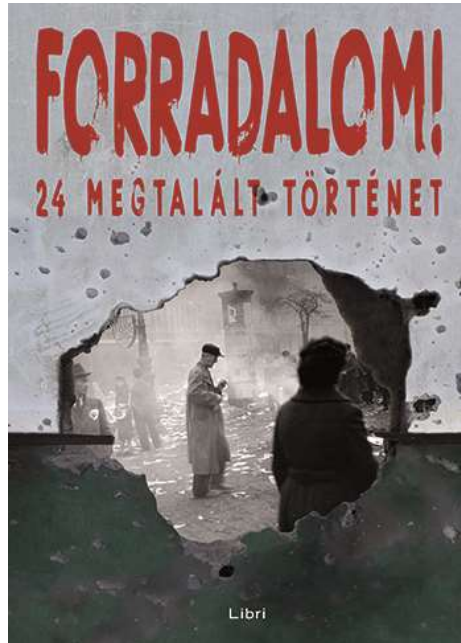

Az 1956-os forradalom és szabadságharc a mindennapok szemszögéből (könyvkritika)

Forradalom! – 24 megtalált történet, szerkesztette, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta: Majtényi György – Mikó Zsuzsanna – Szabó Csaba, Libri Kiadó-Magyar Nemzeti Levéltár, 2016

Különleges, mondhatni szokatlan dokumentumkötetet publikált a Magyar Nemzeti Levéltár és a Libri Kiadó közösen az 1956-os forradalom és szabadságharc hatvanadik évfordulójára az MNL három történész-levéltárosa, Mikó Zsuzsanna, Majtényi György és Szabó Csaba által sajtó alá rendezve. A kötet egyszerre felel meg a tudományos forráskiadás kritériumainak, hiszen kísérőtanulmány és komoly jegyzetapparátus társul hozzá, és hozza közelebb a XX. század eme fontos és drámai történelmi eseményét akár a laikus, mindenkori olvasóhoz. A vállalkozásban résztvevő három történész-levéltáros arra törekedett, hogy az eddigi tendenciákkal ellentétben – vagy legalábbis ezekkel párhuzamosan –, amelyek '56-ot főként a XX. századi magyar politika- és hadtörténet meghatározó tényezőként értékelték, az eseménysorozatot a mindennapok embereinek perspektíváiból mutassa meg. A dokumentumválogatás huszonnégy olyan *megtalált történetet* ad közre, melyek a forradalom és szabadságharc napjai, valamint az azt követő megtorlás eseményeit nem a politikai döntéshozók, hanem az egyszerű emberek nézőpontjából mutatják meg, sokkal árnyaltabban és sokszínűbben, miként tette azt a Kádár-korszak egyértelműen a diktatúra érdekeit kiszolgáló, a forradalmat befeketíteni próbáló történetírása.

A huszonnégy dokumentumközlés egyúttal az 1950-es évek magyar társadalmának is a keresztmetszetét igyekszik nyújtani, kezdve egy negyedikes gimnazista naplólevelével a forradalomról, egy pécsi általános iskolai tanárnő naplóbejegyzésein át, egészen egy mecseki

szabadságharcos forradalmár visszaemlékezéséig. A dokumentumválogatás egyes *történetei*, egyenként sajtó alá rendezett tételei műfajilag is meglehetősen változatos képet mutatnak. Megjelenik közöttük a napló, a korabeli feljegyzés és az utólag lejegyzett visszaemlékezés, memoár, mely sokkal inkább a szépirodalom, mintsem a történelmi források körébe utalható műfaj, továbbá a (jelen esetben persze politikai tartalmú) vers, vagy akár a történelmi forrásként is igen érdekes kézzel rajzolt és írt röpcédula, politikai gúnyrajz, sőt, a politikai ellenállás sajátos formájaként megjelenő falfirka is. Mind az egyes történetek szereplőinek változatos társadalmi helyzete, mind e műfaji gazdaság rámutat, milyen sok platformon és formában jelentkezett 1956-ban az elnyomó politikai rendszerrel szembeni ellenállás, és mennyire összekovácsolta a szabadságvágy az egész korabeli magyar társadalmat. A kötetben közölt dokumentumokból kitűnik, milyen nagymértékű volt az egyébként viszonylag kis létszámban az utcákon harcoló forradalmárok társadalmi elfogadottsága és támogatottsága. Persze, tudjuk jól, hogy az állampárt a forradalmat és szabadságharcot hathatós szovjet katonai segítséggel vérbe fojtotta, utána pedig alattomos megtorlás, a reformer Nagy Imre és társainak koncepciók pere és kivégzése következett.

Azonban az eközben átélt hétköznapi történetek jóval túlmutatnak az 1956 őszen és a néhány hét alatt végbemenő eseményeken. A forradalom adott esetben évtizedekre meghatározta egyének, sőt, akár egész családok életét és sorsát – gondoljunk csak arra, hogy még az 1970-80-as években is megbélyegzettként, másodrendű állampolgárként kellett, hogy éljenek azok az emberek, akik valamilyen módon részt vettek a forradalomban, vagy legalábbis a benne való részvétellel vádolták meg őket korábban. A Kádár-rendszer a forradalomról és szabadságharcról való nyílt beszédet nem engedte meg, még évtizedekkel később sem, de azt sem engedte, hogy a társadalom megfeledkezzen róla. 1956 visszavonhatatlanul beleégett a magyar nép és társadalom kollektív emlékezetébe, és talán csak most, a 2010-es évekre, hatvan évvel az események után jutottunk el oda, hogy a szabadságharcról ne csak valamiféle fekete-fehér, sematikus képünk legyen, amely valamely politikai ideológiának akarva-akaratlanul megfelel, hanem azt mint történelmi eseményt a maga komplexitásában lássuk, mind politikatörténelmi, mind társadalomtörténelmi, mind pedig eszmetörténelmi szempontból.

A Forradalom! – 24 megtalált történet című forráskiadás ehhez az árnyalt, többreű történelemértelmezéshez járul hozzá, hogy annak láthassuk az 1956-os forradalmat és szabadságharcot, ami valóban volt: a szabadságért folytatott küzdelemnek, melynek ugyan kétségtelenül nagy politikatörténelmi jelentősége volt, de a mindennapok kisemberei kezdték el, vívták meg és áldozták benne életüket.

A közölt, olykor faksimile képekkel és egyéb korabeli fényképekkel együtt publikált források mellett minden esetben ott szerepel röviden az adott dokumentum által hordozott történet főszereplőjének életrajza is, így kétségtelenül bepillantást nyerünk a szereplők forradalom utáni sorsának alakulásába is, amely talán még érdekesebb, mint az, hogy élte meg X vagy Y az utcai harcok néhány hetét vidéken vagy a fővárosban. Miként azt egyébként a sajtó alá rendezők a forráskiadvány bevezető tanulmányában is hangsúlyozzák, a sors igen furcsa fintora, hogy a huszonnégy megtalált történet dokumentumainak némelyike éppen a forradalmat követő megtorlás iratai között maradt fenn, archiválásának célja éppen az volt, hogy valakinek a fennálló politikai rendszer által feltételezett bűneire rámutasson. Ehhez képest a demokrácia idején való napvilágra kerülése által éppen hogy rehabilitálja és felmenti az elnyomás ellen szót emelő vagy akár fegyvert fogó egyént a diktatórikus rendszer által a fejére olvasott bűnök alól, hétköznapi hőssé avatva. A dokumentumkötet tehát nem csupán az 1956-os forradalom és szabadságharc eseményeinek megismerését segíti, hanem áttételesen ugyan, de rámutat a forradalom után kialakult és több mint harminc éven át fennállt Kádár-rendszer jellegzetességeire és árnyoldalaira is, továbbá arra, hogy az autoriter rezsim mennyire nem volt képes soha elfelejteni, teljességgel totalitárius elődjét, a Rákosi-rendszert, mellyel egyébként deklaráltan nem vállalt jogfolytonosságot.

Ha tüzetesebben megnézzük a kötetet sajtó alá rendező történész-levéltárosok eddigi tudományos tevékenységét, motivációjuk egészen nyilvánvalóvá válik. Mikó Zsuzsanna maga mögött tudhat egy Káli Csabával közösen jegyzett dokumentumkötetet (*Dokumentumok Zala megye történetéből 1944-1947*), mely a kommunista rendszer második világháború utáni megszilárdulását mutatja be egy adott megyére lebontva, valamint egy friss monográfiát (*A terror hétköznapijai – A kádári megtorlás, 1956-1963*), mely a forradalom után kialakuló Kádár-rendszer könyörtelen bosszúját mutatja be a szabadságharc résztvevőin, a pártállam igazságszolgáltatása által levezényelt koncepciós perek mechanizmusának elemzésén keresztül. Az alapvetően egyháztörténész Szabó Csaba mintegy fél tucat könyvet, egy monográfiát és számos forráskiadványt publikált a kommunista rendszer a magyarországi egyházak, főként a katolikus egyház felett gyakorolt elnyomásáról (ezek közül tán a legfontosabbak: *Egyházügyi hangulat-jelentések 1951, 1953; A Grössz-per előkészítése 1951; A Grössz-per; A Szentszék és a Magyar Népköztársaság kapcsolatai a hatvanas években; Törésvonalak: apácasorsok a kommunizmusban*). Majtényi György pedig három monográfiát írt a Kádár-korszak társadalomtörténetéről, a társadalom mesterséges, felülről irányított átrendezéséről és a kommunista pártelit működéséről (*A tudomány lajtorjája: "Társadalmi mobilitás" és "új értelmiség" Magyarországon 1945 után; K-vonal: Uralmi elit és luxus a*

szocializmusban; Vezércsel: Kádár János mindennapjai). Közös munkájuk, jelen forráskiadvány egy harminc-egynéhány éves korszak árnyoldalainak társadalomtörténeti lenyomata, melynek kezdetét datálhatjuk 1956. október 23-ára, de hatásai a mai napig tartanak.

A múlt és a jelen közti folytonosságot jelzi az is, hogy történetek változatos társadalmi háttérből kikerült szereplői közül néhány személy még ma is él, és nem vagy nem csupán korbeli naplót, de napjainkban íródott visszaemlékezést bocsátott a forráskiadók rendelkezésére. Az 1956-os forradalom és szabadságharc lassan utolsó élő tanúi szólalnak meg a kötet némelyik oldalán, éreztetve a mindenkori olvasóval, hogy '56 nem csupán a történelem, a hagyomány és a kollektív kulturális emlékezet része, hanem ugyanúgy a miénk, a saját nemzeti és történelmi identitásunk része, a jelen pedig nem érthető meg, csak és kizárólag a múlt segítségével.

Kántás Balázs